Pasākumi jauniešu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanai pamatskolā un vidusskolā: atsevišķu Eiropas Savienības dalībvalstu pieredze

Īsumā

Priekšlaicīga izglītības un apmācības pārtraukšana ir nopietna problēma, un tās daudzveidīgo cēloņu efektīvai pārvarēšanai ir nepieciešama holistiska, savlaicīga, uz skolēna vajadzībām orientēta starpdisciplināra atbalsta pieeja. Priekšlaicīga mācību pārtraukšana atstāj ilgtermiņa ietekmi gan uz pašiem jauniešiem, gan uz sabiedrību kopumā.

Lielākoties šādi jaunieši saskaras ar sociāla, ekonomiska un psiholoģiska rakstura sekām. Ja jaunietim nav dokumenta par iegūtu vidējo izglītību, viņa iespējas veiksmīgi iekļauties darba tirgū un attīstīt profesionālo karjeru būtiski samazinās. Tādējādi var pieaugt bezdarbs, nabadzības risks un sociālā atstumtība, kā arī var pazemināties sociālās integrācijas līmenis. Tādēļ priekšlaicīga mācību pārtraukšana būtu uzskatāma ne tikai par konkrētā indivīda problēmu, bet arī par plašāku problēmu, kas ietekmē visu sabiedrību. Mazāk kvalificēts darbaspēks nozīmē zemāku produktivitāti, ierobežotas ienākumu iespējas un nereti arī lielāku slogu sociālā atbalsta sistēmai.

Priekšlaicīga mācību pārtraukšana nav pēkšņs notikums, bet gan kumulatīvs process, kura pirmsākumi nereti meklējami jau agrīnā vecumā. To ietekmē dažādu faktoru kopums, tostarp individuālie, sociālekonomiskie, ar izglītības vidi saistītie faktori.

Lai mazinātu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumu skaitu, tiek piemēroti preventīvi un intervences pasākumi, nodrošinot savlaicīgu iejaukšanos, kas veicina skolēna iesaisti mācību procesā un mazina atsvešināšanos no mācībām. Jo agrāk tiek identificētas pazīmes, kas liecina par izglītības procesa priekšlaicīgas pārtraukšanas risku, un jo savlaicīgāk skolēnam tiek sniegta nepieciešamā palīdzība, jo lielāka iespēja novērst šo risku. Lai to īstenotu, vairākās valstīs tiek uzturēta agrīnās brīdināšanas sistēma, ar kuras palīdzību tiek apkopota informācija par skolēnu mācību gaitām. Šāda sistēma nodrošina iespēju sistemātiski identificēt katram skolēnam raksturīgos signālus par paaugstinātu risku, kas liecina, ka mācības var tikt priekšlaicīgi pārtrauktas.

Lai atpazītu un novērstu grūtības, ar ko audzēknis sastopas izglītības procesā, būtiska ir daudznozaru atbalsta komandu pieejamība gan skolā, gan ārpus tās. Skolēnam jānodrošina dažādas nepieciešamās konsultācijas un atsevišķos gadījumos jāizstrādā arī individuāls rīcības plāns. Efektīvākie ir agrīni ieviesti personalizēti atbalsta pasākumi, kas ietver arī ģimenes un skolas sadarbību, dažkārt arī attiecīgo vietējās pašvaldības speciālistu iesaisti. Turklāt šādi pasākumi jāīsteno sistemātiski, nevis tikai kā atsevišķas aktivitātes.

Apskatā aplūkoto valstu prakse norāda uz elastīgas mācību pieejas aktualitāti – audzēknim pielāgots mācību temps, saistošas mācību metodes, kā arī dažādas profesionālās ievirzes programmas jauniešiem ir īpaši pievilcīgas. Svarīgs ir arī atbilstošs interešu izglītības piedāvājums, kas veicina jauniešu iesaisti un motivāciju. Pozitīvs skolas klimats ir viens no spēcīgākajiem faktoriem, kas ietekmē jauniešu vēlmi turpināt mācības. Savukārt, lai mazinātu ekonomiskos šķēršļus attiecībā uz izglītības iegūšanu, būtisks ir arī valsts un pašvaldību sniegts materiālais atbalsts un izglītības procesā nodrošinātie bezmaksas pakalpojumi.

Priekšlaicīgas izglītības un apmācības pārtraukšanas cēloņi un tās novēršanas risinājumi sniedzas arī ārpus izglītības sistēmas. Šajā kontekstā nozīmīga ir vienmērīga reģionālā attīstība, sakārtota infrastruktūra, transporta pieejamība. Šie faktori var būtiski ietekmēt izglītības pieejamību un skolēnu iespējas turpināt mācības.

Pasākumi priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanai nereti tiek finansēti no Eiropas Savienības fondu līdzekļiem. Tomēr jāņem vērā, ka šādi finansētas iniciatīvas bieži vien ir terminētas un sporādiskas, proti, atbalsts tiek piedāvāts noteiktā laikposmā un nekļūst par sistemātisku praksi, kas varētu radīt ilgtermiņa ietekmi.

1. Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas rādītāji Eiropas Savienībā

Kvalitatīva izglītība ir būtisks indivīda personīgās, profesionālās, kā arī pilsoniskās izaugsmes priekšnoteikums. Lai gan priekšlaicīgas izglītības un apmācības (turpmāk arī – mācību) pārtraukšanas rādītāji pēdējo desmit gadu laikā Eiropā ir samazinājušies, problēma joprojām ir aktuāla. Vēl aizvien nepieciešams mērķtiecīgi mazināt to personu īpatsvaru, kuras priekšlaicīgi pārtrauc mācības, un nodrošināt, lai lielāka daļa jauniešu iegūtu vidējo izglītību. Daudzviet

Apskata autore: Iveta Zakare, Saeimas Analītiskā dienesta pētniece

priekšlaicīga mācību pārtraukšana ir būtiska izglītības sistēmas problēma. Tā atstāj sekas uz skolēnu akadēmiskajiem sasniegumiem, sociālo integrāciju, kā arī turpmākās nodarbinātības iespējām. Ja šī problēma netiek savlaicīgi risināta, tā var ierobežot iespējas attīstīt karjeru, līdz ar to samazināt potenciālos ienākumus un tādējādi novest pie sociālās atstumtības. Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumos bieži vien konstatējami arī sliktāki veselības rādītāji un zemāka iesaiste sociālajās, politiskajās, kultūras un citās norisēs.

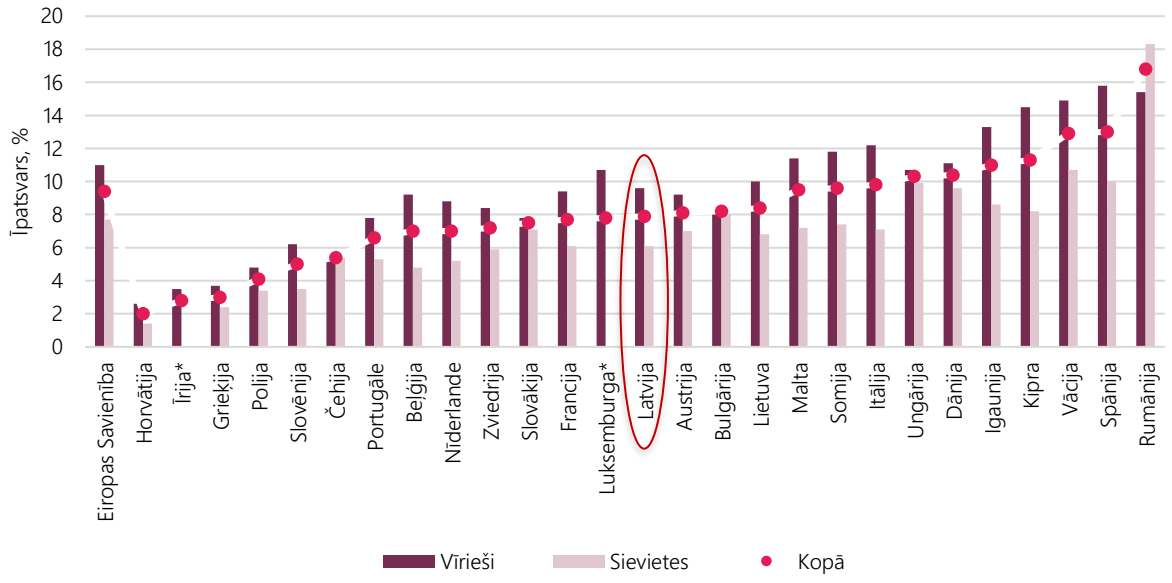
Lai novērstu problēmu, īpaša uzmanība jāpievērš agrīnajai jeb pirmsskolas izglītībai kā turpmāko sasniegumu pamatam. Vienlaikus jānodrošina, lai izglītības rezultāti nebūtu atkarīgi no izglītojamo sociālā, ekonomiskā vai kultūras statusa. Mērķtiecīgs atbalsts šajā kontekstā būtu nodrošināms arī personām ar invaliditāti, speciālām vajadzībām, dažādas izcelsmes izglītojamiem un citām mazāk aizsargātām izglītojamo grupām.

Eiropas Savienība ir noteikusi mērķrādītāju – panākt, lai līdz 2030. gadam izglītību un apmācību priekšlaicīgi pārtraukušo jauniešu īpatsvars nepārsniegtu 9 %.

Par izglītību un apmācību priekšlaicīgi pārtraukušiem tiek uzskatīti jaunieši vecumā no 18 līdz 24 gadiem, kuri ieguvuši tikai pamatizglītību un pēdējo četru nedēļu laikā pirms apsekojuma nav piedalījušies nekādos izglītības vai apmācību procesos. Vairākas Eiropas Savienības (turpmāk arī – ES) dalībvalstis šo definīciju ir pieņēmušas vispārīgi un pēc tam precizējušas un pielāgojušas katra savai specifikai.

2024. gadā 9,3 % ES iedzīvotāju vecumā no 18 līdz 24 gadiem bija ieguvuši tikai pamatizglītību un neturpināja izglītību vai apmācību. Analizējot datus dzimumu aspektā, 2024. gadā mācības priekšlaicīgi pārtrauca 10,9 % vīriešu un 7,7 % sieviešu. Rezultāti gan vienas valsts ietvaros, gan dažādās ES dalībvalstīs bija atkarīgi arī no tā, cik urbanizētā teritorijā dzīvoja jaunieši. **Atšķirīgie rezultāti norāda uz to, ka, izvēloties pasākumus priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas mazināšanai, jāņem vērā dažādām mērķgrupām raksturīgie riski, un ir nepieciešama diferencēta pieeja, mērķēti un konkrētajai situācijai atbilstoši atbalsta pasākumi.**

Valstu līmenī rādītāji ievērojami atšķīrās – 2024. gadā priekšlaicīgi izglītību un apmācību pārtraukušo jauniešu īpatsvars ES minētajā vecuma grupā svārstījās no 2 % Horvātijā līdz 16,8 % Rumānijā. Viszemākais priekšlaicīgi mācības pārtraukušo jauniešu īpatsvars bija Horvātijā, Īrijā, Grieķijā un Polijā, kur tas nepārsniedza 5 %. Savukārt 17 ES dalībvalstis jau 2024. gadā bija sasniegušas 2030. gadam noteikto mērķrādītāju (1. attēls):

** Nav pieejami dati par sieviešu īpatsvaru Īrijā un Luksemburgā*

1. attēls. **Izglītību un apmācību priekšlaicīgi pārtraukušie jaunieši vecumā no 18 līdz 24 gadiem (procenti no iedzīvotāju skaita) 2024. gadā**

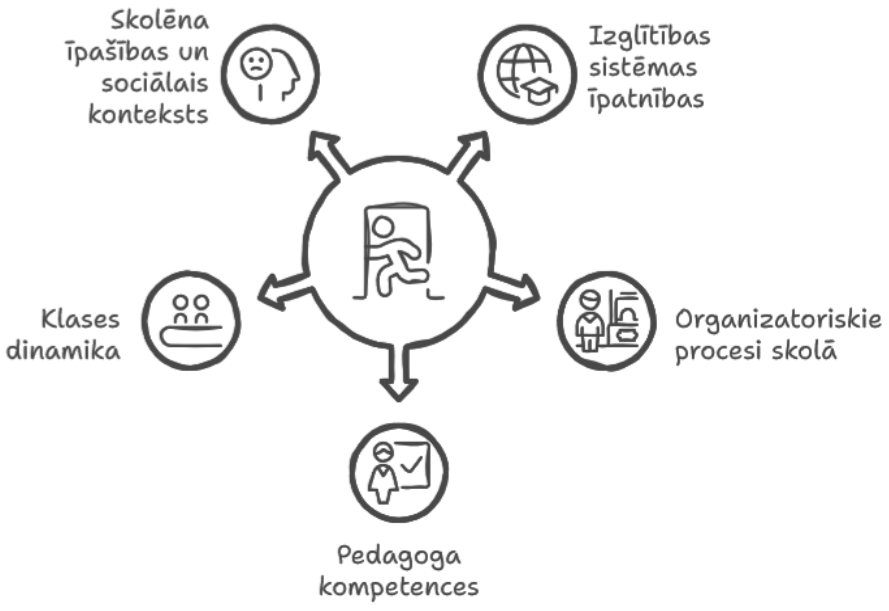
Avots: *Eurostat*, 2024

Konstatēts, ka priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risks Eiropas Savienībā joprojām sevišķi lielā mērā skar jauniešus no sociāli mazāk aizsargātām ģimenēm, jauniešus, kuru vecāku izglītības līmenis ir salīdzinoši zems, kā arī jauniešus,

kuriem ir ārpusģimenes aprūpes pieredze vai kuriem ir speciālas vajadzības. Tāpat par riska grupu uzskatāmi pie etniskajām minoritātēm piederošie jaunieši. Šiem jauniešiem priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risks ir jo sevišķi liels tāpēc, ka viņiem trūkst ģimenes atbalsta, viņi nereti sastopas ar diskrimināciju un viņu piekļuve mācībām, tostarp ārpus obligātās izglītības, un neformālās izglītības aktivitātēm ir ierobežota.

Priekšlaicīga mācību pārtraukšana ir kumulatīvs process, ko izraisa dažādi savstarpēji saistīti faktori, tostarp sociālekonomiskie, individuālie un ar izglītības vidi saistītie faktori. Skolēns jau pamatizglītības apguves posmā var piedzīvot neveiksmes, zaudēt motivāciju mācīties un pakāpeniski atsvešināties no skolas. Tas var būt signāls, ka iespējama priekšlaicīga mācību pārtraukšana. **Ja jauniešiem netiek nodrošināts mērķtiecīgs un savlaicīgs atbalsts, viņiem pāreja no vienas izglītības pakāpes uz nākamo, kā arī pāreja no skolas uz darba vidi mēdz būt īpaši sarežģīta. Ar skolu saistītie riska faktori parasti** ietver **nelabvēlīgu atmosfēru, sarežģītas attiecības ar pedagogiem, zemu akadēmisko sniegumu, nemotivējošas mācību metodes, dažkārt arī skolēnu subjektīvo pārliecību, ka mācību saturs nav nozīmīgs viņu nākotnes izredzēm. Nereti lēmums par mācību pārtraukšanu** izriet **no skolēna personiskajām un garīgajām problēmām, mācību programmas neatbilstības viņa gaidām, centieniem pēc iespējas ātrāk uzsākt darba gaitas un kļūt patstāvīgam.**

Skolām dažkārt trūkst resursu personalizētai pieejai un elastīgiem mācību risinājumiem, kas īpaši nepieciešami skolēniem, kuri būtu orientējami uz praktiskām, ar darbu saistītām apmācībām. Tāpat izglītības un apmācības sistēmas bieži vien nespēj nodrošināt skolēniem mērķtiecīgu un pietiekamu atbalstu, lai viņi varētu pārvarēt emocionālās, sociālās vai ar mācību procesu saistītās grūtības un turpināt mācības. Skolās joprojām ir apgrūtinātas iespējas efektīvi reaģēt uz katra skolēna attieksmi pret mācīšanos un nodrošināt pedagogiem atbalstu klasēs, kurās audzēkņu spējas un vajadzības ir ļoti atšķirīgas. Pētījumos **identificēti pieci ar izglītības vidi saistītie faktori, kas var** veicināt **priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu** (2. attēls):

2. attēls. **Izglītības vides faktori, kas var veicināt priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu**
Balstīts uz: *sdcentras*, 2021

Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumu skaitu iespējams samazināt, precīzi identificējot to cēloņus un mērķtiecīgi iejaucoties izglītības procesā.

2. Pasākumi priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanai: galvenie akcenti un rīcības virzieni

Iepazīstoties ar pasākumiem, kas vairākās valstīs tiek īstenoti priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanai, var nošķirt vairākus rīcības virzienus (3. attēls).

3. attēls. **Iespējamie rīcības virzieni priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanai**
Balstīts uz: *Scirearly*, 2023; *European Commision*, 2025

✓ Agrīnās brīdināšanas sistēma

Agrīnas intervences un atbalsta nodrošināšanai būtiska nozīme ir valsts līmeņa datu vākšanas sistēmai jeb agrīnās brīdināšanas sistēmai, kas ļauj sistemātiski apkopot informāciju par izglītojamo riska faktoriem. Šāda sistēma ļauj savlaicīgi identificēt tos jauniešus, kuri ir tendēti uz priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Agrīnās brīdināšanas sistēmas ietvaros tiek uzraudzīts skolēna skolas apmeklējums un kavējumi, uzvedības problēmas, mācību sasniegumi, tostarp arī zemas vidējās atzīmes, palikšana uz otru gadu tajā pašā klasē, kā arī sociāli emocionālās problēmas un kontakti ar sociālajiem dienestiem. Tāpat šajā sistēmā var apkopot datus arī par skolēnu labsajūtu skolā, piederības sajūtu izglītības iestādei, kā arī iebiedēšanas vai diskriminācijas pieredzi.

Uzraudzības procesam dažviet mēdz izmantot speciālu lietotni. Tajā katram skolēnam tiek noteikti priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riska rādītāji, kas balstīti uz dažādiem uzvedības aprakstiem un pazīmēm. Pedagogs uzrauga skolēnu uzvedību un attiecīgos novērojumus ievada sistēmā. **Brīdī, kad skolēna uzvedības rādītāji sasniedz noteikto riska slieksni, sistēma signalizē par nepieciešamību uzsākt intervences programmu un piemērot atbilstošus atbalsta pasākumus.**

Agrīnā brīdināšanas sistēma ir ieviesta **tādās ES dalībvalstīs kā Bulgārija, Francija, Itālija, Lietuva, Polija, Rumānija un Ungārija.** Piemēram, **Itālijā** Izglītības ministrija mācību pārtraukšanas gadījumu skaita mazināšanai

izmanto *SIDI* (*Sistema Informativo dell'Istruzione*) tīmekļvietni, kurā tiek sistemātiski apkopoti dati par skolēnu mācību gaitu. Papildus tam valsts līmeņa izglītības kvalitātes novērtēšanas sistēmā *SNV* (*Sistema nazionale di valutazione*) tostarp tiek apkopota informācija par priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, skolēnu mācību sniegumu un mācību priekšmetu atkārtotu apguvi. Sistēmā tiek izmantoti skolēnu novērtēšanas rezultāti, lai palīdzētu izstrādāt izglītojamo attīstības un uzlabojumu plānus. Savukārt Nacionālais izglītības reģistrs *ANIST*, kas tika ieviests 2024. gada nogalē, sniedz iespēju piekļūt informācijai par skolēnu skolas apmeklējumu dažādās izglītības iestādēs, kā arī par iegūtajiem izglītības dokumentiem.

✓ Ģimeņu iesaiste bērnu izglītībā

Pētījumi liecina, ka **ģimenes iesaiste bērna izglītības procesā ir viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem mācību snieguma uzlabošanai, kā arī priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanai visās izglītības pakāpēs.** Ģimenes iesaiste ir īpaši būtiska mazāk aizsargātām skolēnu grupām, piemēram, tiem, kas pieder etniskajām minoritātēm, kā arī jauniešiem, kuri aug nelabvēlīgos sociālekonomiskajos apstākļos.

✓ Daudznozaru atbalsta komandas skolās un ārpus tām

Lai mazinātu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumu skaitu, nepieciešama holistiska, savlaicīga un uz skolēna vajadzībām orientēta atbalsta pieeja, kas lauj laikus reaģēt uz mācīšanās grūtībām vai atsvešināšanās pazīmēm. **Efektīvs risinājums ir pāreja no fragmentētiem, savstarpēji maz saistītiem pakalpojumiem uz koordinētu daudznozaru sadarbības modeli. Komandās varētu darboties dažādu jomu speciālisti**, tostarp speciālie pedagogi (piemēram, valodas un mācīšanās grūtību pedagogs, speciālo vajadzību un iekļaujošās izglītības pedagogs u. tml.), psihologi, izglītības un karjeras atbalsta speciālisti, sociālie darbinieki, kā arī veselības aprūpes speciālisti un citi lietpratēji. Turklāt ir būtiski regulāri kontrolēt to, vai skolēniem ir nodrošināta piekļuve attiecīgajiem pakalpojumiem, un regulāri izvērtēt to kvalitāti.

✓ Izglītības un karjeras konsultācijas skolās

Konsultācijas un karjeras atbalsts ir būtiski elementi visaptverošās stratēģijās, kas vērstas uz priekšlaicīgas izglītības un apmācības pārtraukšanas mazināšanu. Attiecīgie pakalpojumi palīdz skolēniem pieņemt pārdomātus lēmumus par to, kāds izglītības ceļš atbilst viņu interesēm, spējām un profesionālajām iecerēm, un veiksmīgi pāriet uz katru nākamo posmu vispārējās izglītības un profesionālās attīstības ceļā, tostarp nodrošina veiksmīgu pāreju no izglītības sistēmas uz darba tirgu. Savukārt tiem jauniešiem, kuri ir priekšlaicīgi pārtraukuši mācības, konsultācijas var būt nozīmīgs atbalsta mehānisms, kas veicina viņu atgriešanos izglītības sistēmā un vidējās izglītības ieguvi.

Palīdzot izglītojamiem apzināt savas stiprās puses un iepazīstinot viņus ar dažādām studiju iespējām un nodarbinātības perspektīvām, tiek radīts pamats informētai un pārdomātai izglītības un karjeras izvēlei. Turklāt izglītības un karjeras atbalstam vajadzētu būt pieejamam nepārtraukti visu mācību laiku. Atbalstam vajadzētu būt integrētam mācību programmā – vai nu kā atsevišķam mācību priekšmetam par izglītības un karjeras izvēli, vai kā daļai no citiem mācību priekšmetiem, vai arī kā starpdisciplināram tematam, kas caurvij visu mācību saturu. Šāds atbalsts būtu jāparedz jau pamatizglītības posmā un pakāpeniski jāpalielina nozīmīgākajos brīžos, piemēram, pārejā no vienas izglītības pakāpes uz nākamo. Tāpat ir būtiski nodrošināt izglītojamiem iespējas iepazīties ar potenciālajām darbavietām un daudzveidīgajām profesijām, tādējādi veidojot tiltus starp izglītību un profesionālo vidi.

✓ Individuālie rīcības plāni

Skolēni nereti saskaras ar dažādiem izaicinājumiem, kas viņus atsvešina no skolas un negatīvi ietekmē mācību rezultātus. Arī tādējādi var palielināties priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risks. Lai to mazinātu, **skolas var izstrādāt individuālus izglītības plānus, proti, personalizētus un visaptverošus rīcības plānus, kuros detalizēti noteikta mācību procesa organizēšanas kārtība, pielāgošanas pasākumi un atbalsta mehānismi, kas veicina izglītojamo progresu un attīstību.** Šādi plāni parasti tiek veidoti izglītojamiem ar speciālām vajadzībām vai invaliditāti. Tomēr tie arvien biežāk tiek piedāvāti jebkuram skolēnam, kam nepieciešams atbalsts.

✓ Pedagogu kompetenču stiprināšana

Pedagogiem ir izšķiroša nozīme skolēnu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanā, un viņu darba efektivitāte ir lielā mērā atkarīga no attīstītajām profesionālajām kompetencēm. Pedagogu kompetences būtu attīstāmas vairākos virzienos. **Pedagogiem vajadzētu būt spējīgiem savlaicīgi identificēt potenciālos priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riska faktorus – skolēna prombūtni, mācīšanās grūtības vai sociālās problēmas u. tml., un ar atbilstošu pieeju veicināt skolēna iesaisti un palīdzēt uzlabot mācību rezultātus. Būtiski ir skolā nodrošināt**

labvēlīgu psihosociālo klimatu, kas balstīts uz konstruktīvu attiecību veidošanu, konfliktu miermīlīgu risināšanu un iebiedēšanas mēģinājumu izskaušanu.

Viena no būtiskākajām mūsdienu izglītības aktualitātēm ir bērna mācīšana **mācīties, attīstīt prasmes, kas ļauj patstāvīgi apgūt jaunas zināšanas.** Īpaši nozīmīgi ir bērniem jau no mazotnes radīt atbalstošus un stimulējošus apstākļus, kuros viņi var padziļināt savas zināšanas un pilnveidot prasmes. **Šajā procesā izšķiroša ir skolēna ieinteresēta, zinātkāra un atvērta attieksme pret mācīšanos, gatavība pieņemt izaicinājumus kā izaugsmes iespēju un uztvert kļūdas kā dabisku un vērtīgu mācību procesa un personības izaugsmes sastāvdaļu.** Tā dēvētā mēģinājumu un kļūdu metode tiek uzskatīta par efektīvu paņēmienu personības izaugsmes veicināšanai un apgūto prasmju attīstīšanai.

Savukārt pedagogu un skolēnu mijiedarbības kvalitāte ir nozīmīgs faktors, kas ietekmē skolēnu motivāciju mācīties un piederības sajūtu skolai, palīdz skolēniem uzlabot mācību rezultātus un mazināt priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku. Skolēnu viedoklis par pedagoga attieksmi, ieinteresētību un profesionālo rīcību cieši korelē ar viņu akadēmisko sniegumu un iesaisti mācību procesā.

✓ Elastīgs mācību saturs

Tādas mācību programmas, kurās nav pietiekami ņemtas vērā skolas vides reālās vajadzības, tostarp arī digitālā laikmeta prasības, var būtiski apgrūtināt dažādu skolēnu grupu sekmīgu adaptāciju un spēju sasniegt augstus mācību rezultātus. Savukārt **mācību programmas ar mūsdienīgu, skolēnu vajadzībām atbilstošu un pielāgotu saturu, kā arī plašām interešu izglītības iespējām ir nozīmīgs faktors, kas veicina skolēnu akadēmisko iesaisti un attur arī pie riska grupām piederošus skolēnus no priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas.**

Konstatēts, ka jaunieši sevišķi atzinīgi vērtē arī profesionālās izglītības programmas. Dažādu mācību programmu pieejamība, kā arī elastība, proti, iespējas atgriezties izglītības sistēmā, ir nozīmīgi priekšnoteikumi tam, lai skolēni no riska grupām nepārtraukti iesaistītos mācībās un tās turpinātu. Vidējās izglītības posmā ir izšķiroši svarīgi ieviest novatoriskas, skolēniem piemērotas mācību metodes un mācību organizācijas formas, kā arī pēc iespējas nodrošināt nelielu skolēnu skaitu klasēs. Tas paver iespējas īstenot individuālu pieeju, veidot motivējošu mācību vidi un stiprināt skolēnu ieinteresētību gan zināšanu apguvē, gan vidējās izglītības ieguvē.

✓ Atteikšanās no segregācijas praksēm

Pētījumi liecina, ka uz segregāciju balstīta izglītības prakse ilgtermiņā negatīvi ietekmē gan skolēnu akadēmiskos sasniegumus, gan viņu emocionālo labsajūtu. Piemēram, tāda **skolēnu diferenciācijas politika, kas paredz izglītojamos grupēt atbilstoši viņu akadēmiskā snieguma līmenim, ir izraisījusi vēl lielāku atšķirību mācību rezultātos un saasinājusi savstarpējos konfliktus izglītības vidē. Turklāt ir konstatēts, ka šāda iedalīšana nereti negatīvi ietekmē skolēnu pašapziņu, mazina motivāciju un iesaisti mācību procesā.** Īpaši satraucoši ir secinājumi par tiem skolēniem, kuri divas vai vairākas reizes ir atkārtoti mācījušies vienā un tajā pašā klasē. Šie izglītojamie nereti uzrādīja zemākus akadēmiskos sasniegumus, mazāku pārliecību par savām spējām mācīties, kā arī šaubījās par to, vai izglītība var būtiski ietekmēt viņu turpmāko profesionālo attīstību.

✓ Uz pierādījumiem balstīta izglītības politika

Veiksmīga izglītības politika balstās uz zinātniskiem pierādījumiem un augstas kvalitātes pētījumiem, kuros izmantoti uzticami dati. Šādi veidota izglītības politika palielina iespēju uzlabot skolēnu mācību rezultātus. Lai nodrošinātu vienlīdzīgus rezultātus visās skolēnu grupās, svarīga ir regulāra uzraudzība un izvērtējums, lai pārliecinātos par politikas ilgtermiņa ietekmi.

✓ Jauniešu uzraudzība un atkārtota iesaistīšana izglītības sistēmā

Pasākumi jauniešu uzraudzībai un saziņai ar viņiem ir vērsti **uz to, lai savlaicīgi identificētu jauniešus, kuri ir pārtraukuši mācības, sniegtu viņiem pielāgotu atbalstu un veicinātu viņu atgriešanos izglītības sistēmā.** Efektīvākās pieejas nereti ir tās, kas apvieno jauniešu individualizētu informēšanu, konsultācijas, kā arī regulāru uzraudzību. Turklāt īpaši svarīgi tas ir attiecībā uz mazāk aizsargātām jauniešu grupām, kam nepieciešami attiecīgi atbalsta mehānismi un informācija.

Minētie rīcības virzieni priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanai liecina par to, ka izšķiroša nozīme ir preventīvajiem pasākumiem, kuru mērķis ir savlaicīgi identificēt riskam pakļautos skolēnus un iespējami ātri sniegt viņiem nepieciešamo atbalstu, lai motivētu turpināt mācības un iegūt dokumentu, kas apliecina vidējās izglītības iestādes absolvēšanu. Ja tomēr jaunieši ir priekšlaicīgi pārtraukuši mācības, tiek īstenoti dažādi pasākumi viņu atgriešanai izglītības sistēmā. Turpinājumā aplūkota atsevišķu ES dalībvalstu labā prakse.

3. Eiropas Savienības dalībvalstu prakses piemēri

Horvātijā 2024. gadā priekšlaicīgi mācības pārtraukuši tikai 2 % jauniešu. Tas ir viszemākais rādītājs Eiropas Savienībā, kur vidējais līmenis ir 9,3 %. Horvātijā lielākā daļa skolēnu turpina mācības vidusskolā, lai gan tā nav obligāta prasība. Kopš 2022. gada aptuveni 97 % jauniešu vecumā no 20 līdz 24 gadiem ir ieguvuši vidējo izglītību un tādējādi pārsnieguši ES vidējo rādītāju – 83,6 %. Lai gan pēdējos gados ir panākta pozitīva dinamika, tomēr ir konstatējamas arī problēmas, jo sevišķi saistībā ar reģionālajām atšķirībām un sociālekonomisko nevienlīdzību. Konstatēts, piemēram, ka bērni no finansiāli mazāk nodrošinātām ģimenēm un romu kopienas ir pakļauti paaugstinātam priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riskam.

Horvātijā izglītība ir pieejama ikvienam un obligātā izglītība tiek nodrošināta bez maksas (66. p.). Bērni obligātās izglītības ieguvi uzsāk pamatskolā sešu gadu vecumā un turpina līdz 15 gadu vecumam (12. p.).

No valsts budžeta tiek finansētas pieaugušo pamatizglītības programmas, kā arī apmācība vienkāršāku profesiju apguvei (programmu sarakstu katru gadu nosaka attiecīgais ministrs). Šīs iespējas ir pieejamas personām no 14 gadu vecuma, tādējādi tiek veicināta jauniešu sekmīgāka pāreja no izglītības sistēmas uz darba tirgu (21. p.; 30. p.).

- Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai veltīta uzmanība arī atsevišķos politikas plānošanas dokumentos, piemēram:
  - Programmā "Efektīvi cilvēkresursi" 2021.–2027. gadam paredzēti dažādi pasākumi, kas vērsti uz individualizētas pieejas nodrošināšanu skolēniem, mācību asistentu iesaisti izglītības procesā, kā arī tādu mācību programmu izstrādi un īstenošanu, kuras pielāgotas skolēniem, kuri pakļauti priekšlaicīgai mācību pārtraukšanai;
  - kopš 2017. gada Horvātijā tiek īstenotas Darbības programmas nacionālajām minoritātēm (2017.–2020. gadam, 2021.–2024. gadam un 2024.–2028. gadam). Tajās citstarp ir ietverti īpaši atbalsta pasākumi attiecībā uz izglītības ieguvi, lai nodrošinātu, ka skolēni mācību laikā saņem nepieciešamo palīdzību.
- **Labus rādītājus priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanā valstī izdevies sasniegt, pateicoties tostarp speciālam reģistram, kurā ietverti dati par indivīdiem no izglītības ieguves sākuma līdz nodarbinātības sākumam.** Reģistra mērķis ir ievākt un analizēt datus par skolēnu un jauniešu attīstību, lai mazinātu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumu skaitu un labāk saskaņotu izglītības sistēmu ar darba tirgus prasībām. Šo reģistru uztur Darba, pensiju sistēmas, ģimenes un sociālās politikas ministrija sadarbībā ar Zinātnes, izglītības un jaunatnes ministriju, Horvātijas Nodarbinātības dienestu un Centrālo apdrošināto personu reģistru.
- Likums par izglītību pamatskolās un vidusskolās paredz **pienākumu izglītības iestādēm nodrošināt agrīnu intervenci un izstrādāt individuālus atbalsta plānus tiem skolēniem, kuri sastopas ar mācību grūtībām.** Skolās tiek nodarbināti profesionāli atbalsta speciālisti, tostarp psihologi un sociālie pedagogi, lai sniegtu palīdzību skolēniem ar mācību vai sociālām grūtībām, tostarp tiem, kuri pakļauti priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riskam. Pamatizglītības un vidējās izglītības iestādēs skolēniem ar invaliditāti tiek nodrošināts izglītības asistentu atbalsts, lai sekmētu viņu pilnvērtīgu iekļaušanos mācību procesā. Papildu palīdzība tiek sniegta arī skolēniem ar uzvedības grūtībām un mācīšanās traucējumiem. Šos atbalsta pasākumus īsteno vietējo un reģionālo pašvaldību struktūrvienības sadarbībā ar izglītības iestādēm. Vienlaikus tiek īstenotas programmas vienaudžu vardarbības mazināšanai un sociāli emocionālo prasmju attīstīšanai.
- Tiem jauniešiem vecumā no 18 līdz 25 gadiem, kuriem trūkst nepieciešamo zināšanu un prasmju, lai iestātos augstākās izglītības iestādēs, tiek nodrošināta sagatavošana iestājeksāmeniem. Šo pakalpojumu nodrošina vidusskolas un citas izglītības iestādes sadarbībā ar vietējām un reģionālajām iestādēm, kā arī valsts un privātajiem imatrikulācijas eksāmenu sagatavošanas pakalpojumu sniedzējiem.
- **Atbalsts tiek sniegts arī pedagogiem, veicinot viņu profesionālo pilnveidi.** Horvātijā no 2014. gada līdz 2017. gadam tika īstenots *Erasmus+* programmas KA1 projekts "Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršana, izmantojot iekļaujošas stratēģijas". Projekta īstenošanu Horvātijā koordinēja Izglītības un skolotāju apmācības aģentūra. Tā ietvaros pedagogiem tika nodrošināts profesionālās apmācības kurss, kura mērķis bija sagatavot izglītības darbiniekus darbam skolās, lai viņi prastu pielietot metodes un paņēmienus, kas palīdz novērst priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Liela uzmanība tiek veltīta arī skolas un vecāku sadarbības stiprināšanai.
- Iniciatīvas "Atrodi mani!" mērķis ir sasniegt tos jauniešus vecumā no 15 līdz 29 gadiem, kuri neapmeklē izglītības iestādi vai pieaugušo izglītības programmas, nestrādā un nav reģistrēti Horvātijas Nodarbinātības dienesta darba meklētāju reģistrā. **Programmas ietvaros ar nevalstiskā sektora pārstāvju starpniecību tiek īstenoti informatīvi pasākumi un izglītojošas aktivitātes**, piemēram, programmas, kas attīsta un uzlabo dažādas prasmes, motivē jauniešus aktīvi iesaistīties darba meklēšanā. Jaunieši tiek uzrunāti sporta un kultūras pasākumu laikā, ar mobilo

komandu starpniecību, tāpat mērķgrupas jaunieši tiek izglītoti un informēti par situāciju darba tirgū. Programma īstenota ar ES finansējuma palīdzību – konkursa ietvaros noslēgts 31 līgums par projektu īstenošanu, un kopējais sadalītā finansējuma apjoms ir 6,6 miljoni *euro*. Projektu ietvaros īstenotajās aktivitātēs piedalījās 907 jaunieši. Rezultāti liecina, ka kopienā balstīta, elastīga un personalizēta pieeja ir efektīva, sekmē uzticēšanos un spēj sasniegt tādas iedzīvotāju grupas, kuras iepriekš nav piedalījušās formālos atbalsta pasākumos.

Grieķija pēdējā gadu desmitā ir panākusi ievērojamu progresu attiecībā uz priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas rādītāju mazināšanu. 2024. gadā tikai aptuveni 3 % jauniešu vecumā no 18 līdz 24 gadiem bija priekšlaicīgi pārtraukuši mācības, kas ierindo Grieķiju starp valstīm ar vislabākajiem rādītājiem ES.

Tomēr problēmas šajā jomā vēl aizvien pastāv. Iezīmējas atšķirības pēc dzimuma, proti, tāpat kā citviet ES, zēni ir pakļauti augstākam priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riskam nekā meitenes. Arī ārpus pilsētām priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas līmenis ir krietni augstāks nekā pilsētās, kas lielā mērā saistīts ar ierobežotu piekļuvi kvalitatīvai izglītībai, daudzveidīgu izglītības iespēju trūkumu un transporta problēmām lauku apvidos. Finansiālās grūtības nereti kļūst par būtisku faktoru, kas veicina priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, lai gan Grieķijā pamatizglītība, vidējā izglītība un augstākā izglītība tiek nodrošināta bez maksas.

➢ Lai risinātu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas problēmu un veicinātu iekļaujošu izglītību, pielietojot agrīnu intervenci, Grieķijā kopš 2021./2022. mācību gada ir ieviesta **divu gadu obligātā pirmsskolas izglītība** (*nipiagogeio*) **bērniem no četru gadu vecuma.** Šajā izglītības pakāpē īpaša uzmanība tiek pievērsta agrīnai lasītprasmes un rēķināšanas prasmju attīstībai, kā arī bērnu sociālajai izaugsmei. Atzīts, ka augstas kvalitātes pirmsskolas izglītība veicina bērnu agrīnu kognitīvo attīstību, uzlabo viņu akadēmisko sniegumu skolā (prasmi runāt, lasīt un rēķināt), kā arī attīsta sociāli emocionālās prasmes (piemēram, uzmanības noturību, motivāciju un paškontroli). Tomēr Grieķijā agrīnā pirmsskolas izglītība joprojām ir mazāk populāra nekā vidēji Eiropā. Viens no galvenajiem šķēršļiem ir ierobežots subsidēto vietu skaits bērnu aprūpes iestādēs.

➢ Katrā vidējās izglītības iestādē mācību gada sākumā izglītības koordinators no mācībspēku vidus iecel **divus skolas dzīves konsultantus**. Šāda konsultanta uzdevums ir veicināt skolēnu, pedagogu un vecāku savstarpējo uzticēšanos un sadarbību, nodrošinot regulāru saziņu un sniedzot atbalstu gan pēc pieprasījuma, gan pēc savas iniciatīvas. Konsultants darbojas kā starpnieks un atbalsta persona, kas palīdz skolā uzturēt pozitīvu vidi un savlaicīgi risināt problēmsituācijas, vienlaikus veicinot skolēnu sociālo un akadēmisko attīstību. **Skolas dzīves konsultanta galvenās funkcijas ir šādas**:

- krīžu pārvaldība un ar skolēnu problemātisku uzvedību saistītu situāciju risināšana;
- mācību grūtību identificēšana un atbalsta koordinēšana;
- iekļautības un integrācijas veicināšana, tostarp skolēniem ar speciālām vajadzībām, kā arī īpaši apdāvinātiem un talantīgiem bērniem;
- atbalsts pārejai no vienas klases nākamajā un atbalsts mobilitātei;
- vecāku konsultēšana un sadarbība ar vecākiem.

➢ Svarīga formālās izglītības struktūra Grieķijā ir tā dēvētās **otrās iespējas skolas, kas** paredzētas **18 gadu vecumu sasniegušām, taču obligāto izglītību neieguvušām personām.** Mācību ilgums šādā skolā ir 18 mēneši (jeb divi mācību gadi), un mācību stundu skaits – 25 stundas nedēļā. Šo izglītības iestāžu mērķis ir veicināt izglītojamo reintegrāciju izglītības sistēmā, kā arī integrāciju sabiedrībā un profesionālajā vidē. Pašlaik visā valstī darbojas 82 šādas skolas, no tām 12 darbojas uzvedības korekcijas iestādēs.

➢ Pakāpeniski Grieķijā tiek atvērtas tā dēvētās *Onassis* valsts skolas – kopumā 22 pamatskolas un vidusskolas. Šī iniciatīva tiek īstenota, Izglītības, reliģijas lietu un sporta ministrijai sadarbojoties ar *Onassis* fondu, un tās mērķis ir pilnveidot valsts izglītību visos sociāli un ekonomiski nelabvēlīgos reģionos valstī. Jaunās skolas piedāvā novatorisku mācību programmu, modernizējot infrastruktūru, aprīkojumu un laboratorijas. **Tās ir veidotas, lai risinātu ar izglītību saistītas to kopienu vajadzības, kuras saskaras ar ekonomiskām un sociālām grūtībām.** Perspektīvā fonds plāno finansēt arī interešu izglītību *STEM* jomās (zinātne, tehnoloģijas, inženierzinātnes un matemātika), humanitārajā jomā, kā arī mākslas un digitālo tehnoloģiju jomā. Tāpat šis fonds atbalsta arī pedagogu profesionālo pilnveidi un ikgadējos darbības izdevumus, kas pārsniedz pamatmācību programmu īstenošanas izmaksas.

➢ Grieķijā ir veikti pasākumi, lai stiprinātu skolēnu ar speciālām vajadzībām izglītošanos. Kopš 2021. gada darbojas **Starpdisciplinārās novērtēšanas, konsultēšanas un atbalsta centri** (*KEDASY*). **Šo centru mērķis ir atbalstīt skolēnus, skolas un profesionālās izglītības iestādes attiecīgajā teritorijā, lai nodrošinātu vienlīdzīgu piekļuvi izglītībai un veicinātu skolēnu harmonisku psihosociālo attīstību.** Šajos centros tiek identificēti un novērtēti

traucējumi un mācīšanās grūtības skolēniem vecumā no četriem līdz 22 gadiem, kā arī izstrādāti individuāli atbalsta plāni. Šo centru darbība tiek atzīta par kritiski svarīgu, lai novērstu skolēnu ar mācīšanās grūtībām vai attīstības traucējumiem atsvešināšanos no skolas un nodrošinātu viņu palikšanu formālās izglītības sistēmā. *KEDASY* kompetencē tostarp ietilpst pienākums uzlabot skolēnu kognitīvās prasmes, novērst mācību pārtraukšanu, kā arī veidot drošu un atbalstošu skolas vidi, kas nekaitē skolēnu psihosociālajai veselībai un veicina emocionālo labsajūtu.

Grieķijā strauji pieaug tādu skolēnu skaits, kuriem nepieciešams speciālais atbalsts, — no 5000 skolēnu 2016. gadā līdz gandrīz 27 000 skolēnu 2025. gadā. Reaģējot uz šo tendenci, tiek ieviestas digitālas platformas un jauni diagnostikas rīki, lai paātrinātu novērtēšanas procesu.

➢ **Lai palīdzētu izstrādāt politiku priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riska novēršanai, Izglītības politikas institūts sistemātiski** vāc un analizē **datus par norisēm izglītības sistēmā.** Institūts darbojas Izglītības, reliģijas lietu un sporta ministrijas paspārnē un sniedz pētniecisko atbalstu ministrijai un tās padotībā esošajām iestādēm, lai tās varētu veidot uz pierādījumiem balstītu politiku savā kompetencē esošajos jautājumos, tostarp jautājumos, kas saistīti ar priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Ikviena ministrijas vai tās padotības iestāžu īstenota iniciatīva vai darbība tiek saskaņota ar minēto institūtu.

Nīderlande ir apņēmusies līdz 2026. gadam samazināt to 12 līdz 23 gadus vecu skolēnu skaitu, kuri pārtrauc mācības, neiegūstot vidējās izglītības dokumentu, nosakot konkrētu mērķrādītāju – nepārsniegt 18 000 skolēnu, kuri ir priekšlaicīgi pārtraukuši mācības. Tādējādi tiek plānots, ka attiecīgo skolēnu skaits samazināsies par aptuveni 11 000 salīdzinājumā ar situāciju 2023./2024. mācību gadā, kad mācības priekšlaicīgi pārtrauca 29 163 skolēni. Lielākā daļa priekšlaicīgi mācības pārtraukušo jauniešu ir vidējās profesionālās izglītības programmu audzēkņi. 2024. gadā vairāk nekā 7 % jauniešu vecumā no 18 līdz 24 gadiem priekšlaicīgi pārtrauca izglītības ieguvi.

Nīderlandes pieredze apliecina – jaunieši, kuri nav ieguvuši vidējo izglītību, darba tirgū ir ievērojami mazāk aizsargāti. Turklāt viņi retāk spēj atrast stabilu darbu nekā vienaudži, kuri ieguvuši dokumentu par vidējo izglītību. To apliecina 2020. gadā Nīderlandes Statistikas pārvaldes veiktais pētījums: 70 % jauniešu, kuri 2008. gadā pārtrauca izglītības ieguvi profesionālās izglītības iestādē bez attiecīga dokumenta par absolvēšanu un arī 10 gadus vēlāk joprojām nebija ieguvuši vidējo izglītību, 2018. gadā nestrādāja algotu darbu. Savukārt tie, kuri bija nodarbināti, biežāk strādāja darbā ar elastīgu grafiku, kas nereti nozīmē arī zemākus ienākumus un – saskaņā ar Nīderlandes Statistikas pārvaldes datiem – arī mazāku stabilitāti nodarbinātības ziņā.

Lai novērstu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku, valstī tiek īstenoti vairāki pasākumi:

➢ **Sadarbība starp skolām, pašvaldībām un tā dēvētajiem pārejas punktiem** (reģionāla mēroga organizācijas, kas atbalsta jauniešus, kuriem nav dokumenta par iegūtu vidējo izglītību). Šīs sadarbības mērķis ir nodrošināt, lai visi jaunieši neatkarīgi no tā, vai viņiem ir dokuments par iegūtu vidējo izglītību vai tāda nav, saņemtu nepieciešamo atbalstu un ilgtermiņā spētu iekļauties darba tirgū. To paredz jaunais likums No skolas uz ilgtspējīgu darbu, kas stājās spēkā 2026. gadā. Lai sasniegtu minēto mērķi, likumā ir noteiktas četras komponentes:

- skolu sniegtās konsultācijas;
- pārejas punktu sniegtās konsultācijas un atbalsts;
- pašvaldību iesaiste un atbalsta pasākumi;
- kopīga reģionu programma.

Ievērojot minētās komponentes, **skolām, pašvaldībām un pārejas punktiem ir jānoslēdz vienošanās par sadarbību, lai ierobežotu to jauniešu skaitu, kuri priekšlaicīgi pārtrauc mācības, un to jauniešu skaitu, kuri nestrādā vai nemācās.** Attiecīgās vienošanās tiek iekļautas reģionu programmā, kurā fiksējami dažādi rādītāji, piemēram, to skolēnu skaits attiecīgajā reģionā, kuri pārtraukuši mācības, neiegūstot apliecinājumu par izglītības ieguvi; plānotie pasākumi šo rādītāju mazināšanai, kā arī prognozētais priekšlaicīgi izglītības ieguvi pārtraukušo skolēnu skaits no 2026. gada līdz 2029. gadam.

Skolas var vērsties pēc pašvaldības atbalsta, lai palīdzētu jaunietim atrast piemērotu darbu vēl pirms mācību pabeigšanas. Tāpat tās var laikus informēt atbildīgos pārejas punktus, ja ir pamats uzskatīt, ka konkrēts skolēns varētu pārtraukt mācības. Sadarbībā ar pašu jaunieti tiek pārrunāti iespējamie risinājumi un panākta vienošanās par turpmāko rīcību. Ja nepieciešams, skola iesaista arī citus speciālistus, piemēram, veselības aprūpes profesionāļus.

Pašvaldības, uzraugot jauniešu iesaisti izglītībā un darba tirgū, nodarbina **skolas apmeklējuma koordinatorus un karjeras attīstības konsultantus pārejas punktos.** Skolas apmeklējuma koordinatori uztur kontaktu ar tiem jauniešiem, kuri bieži kavē mācības, jo bieži kavējumi var liecināt par priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku.

Pašvaldības nodrošina preventīvu un atbilstošu atbalstu jauniešiem līdz 27 gadu vecumam. Ja atgriešanās skolā nav iespējama, tiek piedāvāts atbalsts sameklēt darbu vai savienot darbu ar mācībām. Arī pārejas punktu karjeras attīstības konsultanti sniedz atbalstu jauniešiem līdz 27 gadu vecumam, kuri pārtrauc izglītību, neiegūstot attiecīgu apliecinājumu par izglītības ieguvi. Minētie konsultanti sazinās ar jauniešiem dažādos veidos – ar skolas starpniecību, telefoniski vai apmeklējot viņus personīgi. Ja nav iespējams panākt to, lai skola tiek pabeigta, konsultanti palīdz konkrētajiem jauniešiem atrast algotu darbu vai brīvprātīgā darba iespēju. Savukārt jauniešiem ar personīgām vai veselības problēmām tiek sniegts atbalsts tiem piemērotu sociālo vai veselības aprūpes pakalpojumu atrašanai.

- **Skolēni tiek regulāri iepazīstināti ar iespējām turpināt izglītību un veidot karjeru.** Izglītības iestādes sniedz atbalstu piemērotākā izglītības ceļa izvēlē, tostarp pārrunājot ar skolēniem viņu intereses, spējas un motivāciju. Tiem skolēniem, kuri vēl nav izvēlējušies turpmāko izglītības virzienu, tiek nodrošinātas plašākas iespējas iegūt praktisku pieredzi dažādās darba vietās. Pēc šīs pieredzes skolēni tiek aicināti to izvērtēt, pieņemot lēmumu par izvēlētā karjeras virziena piemērotību. Turklāt vidusskolas, kā arī vidējās profesionālās izglītības iestādes (*MBO*) nodrošina papildu karjeras atbalstu gan mācību laikā, gan pēc absolvēšanas, palīdzot jauniešiem orientēties izglītības iespējās vai veiksmīgi pāriet uz darba tirgu. Turklāt tiek piedāvāta **atvieglota pāreja no vidējās izglītības uz profesionālo izglītību**, un šāds atbalsts ir paredzēts, piemēram, skolēniem ar speciālām vajadzībām, tādiem, kuri saņem speciālās izglītības atbalstu, vai jaunpienācējiem ar nepietiekamām valodas prasmēm. Skolas nodrošina individuālu atbalstu un konsultācijas arī tiem audzēkņiem, kuri mācību procesā secina, ka izraudzītais profesionālās darbības virziens tomēr nav viņiem piemērots.
- **Paplašinātas iespējas vienlaikus mācīties un strādāt tiek nodrošinātas**, respektējot faktu, ka mūsdienās daļa jauniešu vēlas paralēli formālās izglītības ieguvei arī strādāt. Lai mazinātu priekšlaicīgi mācības pārtraukušo skolēnu skaitu, profesionālās izglītības iestādes piedāvā elastīgākus mācību modeļus. Viens no tiem ir tā dēvētais mācekļa prakses mācību ceļš (*BBL*), kas paredz mācību un darba apvienošanu un sniedz izglītojamiem iespēju strādāt trīs līdz četras dienas nedēļā.
- **Iespēja uzsākt mācības arī mācību gada laikā - elastīgas izglītības iespējas.** Daudzās profesionālās izglītības iestādēs uzņemšana notiek tikai septembrī. Tādējādi tiem, kuri dažādu iemeslu dēļ nav savlaicīgi pieteikušies mācībām, nākas gaidīt gadu. Savukārt Nacionālā izaugsmes fonda programma *Npuls* sniedz atbalstu tām profesionālās izglītības iestādēm, kuras piedāvā papildu uzņemšanas periodu.

Darba devēji pieprasa specifiskas prasmes, ko iespējams apgūt arī paātrinātos vai saīsinātos mācību ceļos, savukārt izglītojamie vēlas lielāku kontroli pār savu izglītību un tās ilgumu. Piedāvājot izglītojamiem iespēju sākt apmācību dažādos laikos mācību gada ietvaros, profesionālās izglītības iestādes labāk spēj reaģēt uz mainīgajām darba tirgus prasībām un atsevišķu izglītojamo vajadzībām. Elastīgas izglītības ieviešanā īpaši svarīgi ir nodrošināt finansējumu, lai paaugstinātu pedagogu profesionālo kvalifikāciju pārmaiņu vadībā, kā arī stiprināt uz darba tirgu orientētu izglītību.

Darba vidē balstītas mācības piedāvā Barneveldas tehnoloģiju programma, kas tiek īstenota reģionālā izglītības iestādē, kuru izveidojuši vairāk nekā 160 tehnoloģiju jomā strādājoši uzņēmumi sadarbībā ar *MBO Amersfoort* un *Hoornbeck* koledžu. Programma nodrošina iespēju divas dienas nedēļā apgūt teorētiskās zināšanas, savukārt trīs dienas nedēļā strādāt kādā no programmā iesaistītajiem uzņēmumiem, praktiski pielietojot iegūtās zināšanas, pilnveidojot iemaņas, kā arī saņemot individuālu atbalstu un profesionālas konsultācijas. Programmu raksturo augsta elastība, proti:

- jaunieši tiek uzņemti nepārtraukti;
- apmācību ilgums tiek pielāgots katra jaunieša individuālajam tempam;
- ieviesta motivējoša atbalsta sistēma – piemaksas pie algas par labu sniegumu.

Pēc tam, kad saņemts apliecinājums par izglītības ieguvi, jaunieši var gan turpināt mācības, gan uzsākt pilna laika darbu kādā no programmā iesaistītajiem uzņēmumiem.

Lietuvā nedaudz virs 8 % jauniešu 2024. gadā priekšlaicīgi pārtrauca mācības skolā. Atbilstoši Izglītības likumā noteiktajam kopš 2005. gada pašvaldībām ir pienākums nodrošināt optimālu skolu tīklu. Visās 60 pašvaldībās skolu tīkls tika ievērojami reorganizēts – pašvaldību skolu kopskaits no 2005. gada līdz 2015. gadam samazinājās no 1429 līdz 1107 skolām. Par neatņemamu reformas sastāvdaļu tika atzīts arī skolēnu transports no mājām uz skolu un atpakaļ. No 2000. gada līdz 2014. gadam šim nolūkam tika iegādāti gandrīz 700

autobusi. Tiek atzīts, ka šī reforma ne tikai uzlaboja resursu sadalījumu, bet arī veicināja mācību kvalitātes paaugstināšanos, kas savukārt ir stiprinājusi skolēnu motivāciju apmeklēt skolu.

Galvenie pasākumi un politikas nostādnes, kas attiecas uz priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, ir šādas:

- Palielināt bērnu skaitu pirmsskolas izglītības un aprūpes iestādēs no četru gadu vecuma. Šī iniciatīva jo īpaši nozīmīga ir sociāli neaizsargātiem bērniem, nodrošinot tiem kvalitatīvu pirmsskolas izglītību un aprūpi kā obligātu.
- Lietuva izstrādājusi **agrīnās brīdināšanas sistēmas**, lai savlaicīgi identificētu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas agrīnās pazīmes un attiecīgi rīkotos. Ja skolēns viena mēneša laikā neapmeklē vairāk nekā pusi no paredzētajām mācību stundām, šī informācija tiek reģistrēta **Valsts informācijas sistēmā par bērniem, kuri skolu neapmeklē un skolēnu skolas kavējumiem** *NEMIS*. *NEMIS* ļauj sekot līdzi obligātā skolas vecuma bērniem (līdz 16 gadu vecumam), kuri neapmeklē skolu, nodrošinot statistiku un palīdzot identificēt prombūtnes iemeslus, lai tostarp veicinātu skolēnu atkārtotu iesaistīšanos izglītības procesā. Informācijas sistēmā tiek apkopota plaša informācija par bērniem un skolēniem pirmsskolas, vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs. Šajā reģistrā iekļauti dati par skolēnu, informācija par viņa ģimeni, skolu, gada atzīmes, skolas apmeklētības rādītāji, pārbaudes darbu rezultāti, kā arī informācija par skolēna speciālajām vajadzībām un viņam sniegto atbalstu. Būtiski ir tas, ka dati no *NEMIS* tiek nosūtīti arī citiem resoriem, piemēram, sociālās labklājības, iekšlietu un veselības aprūpes informācijas sistēmām.

Savukārt izglītības vadības informācijas sistēmā *ŠVIS* tiek vienuviet integrēti dati gan no minētā, gan arī no citiem reģistriem, un tādējādi izglītības iestādes saņem visaptverošu pārskatu par izglītības procesu. Tas ļauj analizēt skolēnu mācību progresu un dinamiku, prognozēt iepspējamās pārmaiņas, pieņemt uz datiem balstītus lēmumus un stiprināt kvalitātes vadību.

Vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs ir ieviesta arī elektroniskā skolas dienasgrāmata. Tā nodrošina vecākiem iespēju sekot līdzi sava bērna sekmēm un mācību sasniegumiem, sazināties ar pedagogiem un iesaistīties forumos, kur tiek apspriesti ar izglītības procesu saistīti jautājumi. Daļai elektronisko dienasgrāmatu ir arī tāda funkcionalitāte, kas skolām dod iespēju informēt vecākus ar īsziņu vai elektroniskā pasta vēstuli, ja skolēns kavē mācības vai ierodas skolā novēloti.

- **Darbojas noteiktas procedūras priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riska grupu identificēšanai**. Šajā procesā ir iesaistītas pašvaldības, skolas darbinieki, vecāki un pēc nepieciešamības arī bērnu labklājības komisija (*vaiko gerovės komisija*). **Bērnu labklājības komisija ir obligāti jāizveido ikvienā skolā un pirmsskolas izglītības iestādē, lai nodrošinātu bērnu labklājību, rūpējoties par viņu fizisko, emocionālo un sociālo labbūtību, kā arī sniegtu atbalstu mācību, uzvedības vai citu grūtību risināšanā. Komisija sadarbojas ar vecākiem, speciālistiem un pašvaldībām, īpašu uzmanību pievēršot profilaksei un agrīnai intervencei.** Bērnu labklājības komisijas kompetenču loks skolā ir ļoti plašs. Tā rūpējas par drošas un atbalstošas vides veidošanu skolā, plāno un organizē izglītības atbalsta pasākumus, izvērtē to efektivitāti, nosaka sākumskolas vecuma bērnu mācību vajadzības un iesaistās krīzes situāciju risināšanā. Tāpat komisija sniedz ieteikumus pedagogiem par izglītības organizācijas jautājumiem, sadarbojas ar skolas pašpārvaldi un institūcijām ārpus skolas, kā arī sagatavo priekšlikumus skolas vadībai un vecākiem, lai nodrošinātu bērnu labbūtību. Attiecībā uz sākumskolas klašu skolēniem komisija biežāk meklē risinājumus, kā palīdzēt bērniem pārvarēt grūtības. Savukārt attiecībā uz vecāko klašu skolēniem uzmanības centrā biežāk nonāk uzvedības problēmas, stundu kavēšana un jauniešu emocionālā labbūtība.
- Tā dēvētās jaunatnes skolas **ir alternatīvas izglītības iestādes tiem jauniešiem vecumā no 12 līdz 18 gadiem, kuri dažādu iemeslu dēļ nav iesaistījušies vispārizglītojošās izglītības programmā.** Šīs mērķgrupas jaunieši nereti sastopas ar mācīšanās grūtībām, viņiem mēdz būt zema motivācija mācīties un nepietiekami attīstītas sociālās prasmes. Jaunatnes skolu mērķis ir palīdzēt jauniešiem atgūt interesi par mācībām, spēcināt viņu pašapziņu un motivāciju, sniegt atbalstu, lai viņi varētu sagatavoties turpmākai izglītības ieguvei un patstāvīgai dzīvei, kā arī prastu risināt dažādas personīgās problēmas. Piemēram, Viļņā darbojas *Vilniaus Jono Ivaškevičiaus Jaunimo mokykla* un *Vilniaus "Gijos" Jaunimo mokykla*. Jaunatnes skolās audzēkņi tiek uzņemti 6.–10. klasē. Izglītības saturs ietver vispārējo izglītību, darba vai pirmsprofesionālo apmācību atbilstoši skolas iespējām (piemēram, šūšanu, metālapstrādi, radiotehniku, auto remontu u. c.), kā arī interešu izglītību (piemēram, keramiku, sportu, kulināriju, zīmēšanu, dabaszinātņu, tūrisma u. c. pulciņus). Mācību process tiek organizēts diferencēti un individualizēti, ņemot vērā skolēnu vajadzības, intereses, psiholoģisko un fizisko briedumu, kā arī iepriekšējo izglītības pieredzi. Jaunatnes skolu absolventi kārto eksāmenus un var turpināt mācības profesionālās vai vispārējās vidējās izglītības iestādē.
- Tiek nodrošināts **atbalsts skolēniem ar zemiem mācību sasniegumiem un skolēniem ar speciālām vajadzībām – tiek izstrādāti un īstenoti individuāli mācību plāni.**

➢ **Sadarbība ar vecākiem un citām iesaistītajām pusēm ārpus skolas dažādu projektu ietvaros.** Viens šādas sabiedrības un izglītības kopējās iniciatīvas piemērs ir savulaik īstenotais projekts "Harmoniska ģimene un ilgtspējīga skolas kopiena – Lietuvas nākotne" (*Darni šeima ir tvari mokyklos bendruomenė – Lietuvos ateitis*), kura mērķis bija veicināt vecāku aktīvu iesaistīšanos izglītības procesā. Šī iniciatīva tika finansēta no ES Sociālā fonda līdzekļiem un ir noslēgusies.

➢ **Pedagogi, kas nodrošina profesionālo izglītību, tiek speciāli sagatavoti darbam ar tādiem izglītojamiem, kuri pakļauti priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riskam.** Vairākums profesionālās izglītības iestāžu ir izstrādājušas skolēnu apmeklējuma uzskaites sistēmas un rīcības plānus apmeklējuma uzlabošanai. Kopš 2011. gada lielākā daļa profesionālās izglītības un apmācības iestāžu ir izveidojušas bērnu labklājības komisijas, kas palīdz samazināt priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumu skaitu.

Somijā priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas līmenis 2024. gadā pārsniedza 9 %. Valsts jaunatnes darba un jaunatnes politikas programmas (*VANUPO*) 2024.–2027. gadam ietvaros kā viens no galvenajiem mērķiem tiek izvirzīta to jauniešu skaita samazināšana, kuri nav nodarbināti, nemācās vai neapgūst arodu. Lai šo mērķi sasniegtu, **Somijā tiek īstenoti dažādi pasākumi priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanai, tostarp agrīna iejaukšanās, atbalsta sistēmu attīstīšana un programmas, kas vienlaikus vērstas arī uz jauniešu sociālās atstumtības riska mazināšanu**.

➢ No 2021. gada obligātās izglītības ieguve ir pagarināta līdz 18 gadu vecumam. Tā aptver pirmsskolas, sākumskolas, pamatskolas un vidējās izglītības pakāpi. Pēc deviņiem pamatizglītības ieguves gadiem jaunieši turpina mācības vispārējās vidējās izglītības vai profesionālās vidējās izglītības programmā. Mērķis ir nodrošināt, lai visi jaunieši iegūtu vidējo izglītību un būtu labāk sagatavoti turpmākajām studijām un nodarbinātībai. Vispārējās vidējās izglītības ieguves ilgums ir trīs gadi. Attiecībā uz profesionālo kvalifikāciju noteikts, ka tās ieguvei atvēlētais laiks nedrīkst būt ilgāks par četriem gadiem. **Obligātā izglītība valstī tiek nodrošināta bez maksas, un pašvaldības** ir atbildīgas **par mācību grāmatu, aprīkojuma un ēdināšanas nodrošinājumu skolā.**

➢ **Atbalsts mācībām un skolas apmeklējumam** tiek sniegts pirmsskolas, sākumskolas un pamatskolas audzēkņiem. Mērķis ir sniegt skolēniem viegli pieejamus mācību atbalsta pakalpojumus jau agrīnā posmā. Būtiska nozīme ir arī mācību organizācijai, piemēram, veidojot mācību grupas tādējādi, lai tiktu sasniegti izvirzītie mācību mērķi un pedagogi varētu pilnvērtīgi ņemt vērā grupas vajadzības. Galvenie visiem skolēniem pieejamie atbalsta veidi ir šādi:

- vispārējā koriģējošā apmācība, tostarp koriģējošā apmācība mācību valodā;
- mācības, ko nodrošina speciālās izglītības pedagogs.

Ja grupai paredzētais specifiskais atbalsts nav pietiekams, skolēnam var tikt nodrošināts individuāls atbalsts, kas tiek sniegts regulāri un atbilstoši viņa individuālajām vajadzībām. Tas var ietvert:

- mācības, kas daļēji notiek nelielā grupā;
- mācības, kas pilnībā notiek atsevišķā klasē skolēniem ar speciālām vajadzībām, kā arī, ja nepieciešams, personīgā asistenta vai tulka pakalpojumus.

➢ **Izglītības iestādei ir pienākums plānot mācību piedāvājumu un tā alternatīvas tādējādi, lai skolēnam būtu reāla iespēja pabeigt vidējās izglītības programmu un nokārtot eksāmenu vai iegūt profesionālo kvalifikāciju laikā, kas nepārsniedz četrus gadus.** Izglītības iestādei ir arī pienākums uzraudzīt, lai obligātās izglītības ietvaros skolēni turpinātu mācības atbilstoši individuālajam mācību plānam. Vienlaikus regulāri tiek izvērtēts, vai jaunietim piedāvātie atbalsta pasākumi ir pietiekami un atbilst viņa vajadzībām. Izglītības iestādei ir pienākums sazināties ar skolēna likumisko pārstāvi, ja skolēna progress mācībās rada bažas.

Ja ir kļuvis zināms, ka audzēknis apsver iespēju pārtraukt mācības, izglītības iestādei ir pienākums sadarbībā ar konkrēto jaunieti izvērtēt situāciju un plānot nepieciešamos atbalsta pasākumus. Dažkārt par piemērotāko risinājumu mēdz atzīt mācību turpināšanu citā izglītības programmā. Šādā gadījumā izglītības iestādes uzdevums ir palīdzēt jaunietim atrast atbilstošāko programmu pie tā paša vai cita izglītības pakalpojumu sniedzēja. Atsevišķās situācijās var būt nepieciešams uz noteiktu laiku pārtraukt obligātās izglītības ieguvi. Šādos gadījumos jaunietim tiek nodrošināta piekļuve citiem atbilstošiem atbalsta pakalpojumiem.

Ja obligātās izglītības ietvaros skolēns nepiedalās mācībās atbilstoši individuālajam plānam, izglītības iestādei ir pienākums izvērtēt jaunieša situāciju un, ja nepieciešams, aktualizēt mācību plānu un paredzētos atbalsta pasākumus. Ja obligātās izglītības ietvaros ar jaunieti nav iespējams sazināties vai viņš nav uzsācis mācības citā izglītības programmā, izglītības iestādei ir pienākums informēt pašvaldību atbilstoši jaunieša dzīvesvietai, kā arī viņa likumisko

pārstāvi par obligātās izglītības pārtraukšanu. Savukārt attiecīgās pašvaldības pienākums ir nodrošināt jaunieša orientāciju uz viņam atbilstošas obligātās izglītības programmas apguvi un, ja nepieciešams, uz citu piemērotu pakalpojumu saņemšanu. Jaunieša situācija un nepieciešamība pēc atbalsta tiek noteikta sadarbībā ar pašu jaunieti un viņa likumisko pārstāvi.

➢ **Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas problēma tiek risināta, īstenojot netradicionālas apmācības formas.** Šajā kontekstā tiek organizētas, piemēram, jauniešu darbnīcas – tās nodrošina jauniešiem, kuri ieguvuši pamatizglītību, garantētu piekļuvi izglītības programmām, mācekļa apmācībai, rehabilitācijai vai līdzīgiem atbalsta pasākumiem. Jauniešu darbnīcas sniedz atbalstu jauniešiem līdz 29 gadu vecumam, palīdzot risināt ar izglītību, nodarbinātību un personīgo attīstību saistītus jautājumus. Jaunieši var vērsties darbnīcā tieši vai arī, piemēram, ar nodarbinātības dienesta (*TE* biroja), sociālā dienesta vai dzīvesvietai atbilstošās pašvaldības *Ohjaamo* konsultāciju centra starpniecību. Jauniešu darbnīcu princips ir "mācīšanās darot", un tajās tiek pielietots koučings un praktiskā darba metodes. Jauniešu darbnīcu aktivitātes organizē pašvaldības un nevalstiskais sektors. Darbnīcas ir pieejamas vairāk nekā 90 % pašvaldību Somijas kontinentālajā daļā. Par jauniešu darbnīcu darbību ir atbildīga Izglītības un kultūras ministrija, kas sniedz šai iniciatīvai atbalstu grantu veidā.

Viens no jauniešu darbnīcu piemēriem ir 1961. gadā dibinātā organizācija *Nauha*, kas nodrošina atbalstošu vidi jauniešiem, kuriem nepieciešama palīdzība, lai stiprinātu viņu gatavību mācīties, strādāt vai studēt. Darbnīcu mērķis ir attīstīt jauniešu zināšanas, prasmes un spējas, kā arī mazināt plaisu starp izglītības vidi un darba tirgus prasībām. Darbnīcās jaunieši apgūst prasmes, kas nepieciešamas mācību turpināšanai, mācās novērtēt savas darba spējas un plānot turpmākās izglītības un karjeras iespējas.

➢ **Somijā tiek īstenots mērķtiecīgs** darbs ar jaunatni, piemēram, uzrunājot ielu jaunatni. Ielu jaunatnes darbinieki sniedz atbalstu tiem jauniešiem līdz 29 gadu vecumam, kuri ir izslēgti no skolas vai darba tirgus vai kuriem nepieciešams atbalsts, lai piekļūtu dažādiem pakalpojumiem. Pašvaldības organizē šādu darbu atbilstoši identificētajām vajadzībām. Pašlaik šīs aktivitātes aptver gandrīz visu valsts teritoriju. Saskaņā ar ielu jaunatnes darba un darbnīcu aktivitāšu asociācijas *Into* datiem ielu jaunatnes darbinieku sniegtais atbalsts 2024. gadā bijis noderīgs 20 659 jauniešiem.

Ielu jaunatnes darbinieks sniedz jauniešiem personīgu atbalstu un konsultācijas, kopā ar viņiem pārrunājot dažādas ikdienas situācijas un aktivitātes, ar veselību, piekļuvi sociālajai palīdzībai, dzīves apstākļiem un garīgo labsajūtu saistītus jautājumus, kā arī studiju, darba vai rehabilitācijas iespējas u. c. Tikšanās tiek organizētas jauniešu izraudzītā vietā un laikā. Ja biedrības, fondi vai citas organizācijas, kas veic darbu ar jauniešiem, konstatē, ka jaunietim nepieciešams ielu jaunatnes darbinieka atbalsts, tās ar jaunieša piekrišanu var nodot viņa kontaktinformāciju ielu jaunatnes darbiniekam, kurš vienmēr rīkojas tikai ar jaunieša piekrišanu, pat ja kontaktinformāciju sniegusi cita persona, nevis pats jaunietis.

Nevalstiskajam sektoram Somijā kopumā ir nozīmīga loma arī tādu preventīvo pasākumu īstenošanā, kuri ilgtermiņā var atturēt no priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas. Piemēram, organizācijas "Stacijas bērni" darbības mērķis ir atbalstīt bērnu un jauniešu drošu izaugsmi, veicināt jauniešu un viņu ģimeņu labklājību, kā arī novērst sociālo atstumtību. Organizācijā strādā ap 40 speciālistu, kas specializējas dažādās programmās jaunatnes darba un sociālo pakalpojumu jomā. Darbs ietver emocionālo un sociālo prasmju attīstīšanu, iejaukšanos, reaģējot uz vardarbības gadījumiem skolās, mediāciju, palīdzību situācijās, kad pastāv noziedzīgas uzvedības risks, u. tml.

Helsinku *YMCA* jeb Jauniešu kristīgā asociācija ir pazīstama ar savu novatorisko darbu jaunatnes jomā. Organizācijas īstenotais *Ninu* pārejas posma jaunatnes darba modelis sniedz mērķtiecīgu atbalstu tiem jauniešiem, kuri pāriet no pamatskolas 9. klases uz vidējo izglītību. Modeļa centrā ir individuāls mentors – profesionāls darbinieks, kurš iepazīstas ar jaunieti jau pamatskolas pēdējā gadā un turpina sniegt viņam atbalstu līdz pat rudens semestrim vidējās izglītības posmā. *Ninu* modelis ietver gan individuālu sadarbību, gan mazās grupās kopā ar skolas personālu organizētus pasākumus. Grupās jaunieši kopā ar speciālistiem analizē nākotnes izglītības un karjeras iespējas, kā arī attīsta pašizziņas un lēmumu pieņemšanas prasmes. Papildus tam mentors var sniegt atbalstu arī jaunieša brīvā laika organizēšanā, palīdzot atrast jēgpilnas un attīstību veicinošas nodarbes. *Ninu* programmu finansē Helsinku pilsēta, Sociālās labklājības un veselības organizāciju finansēšanas centrs (*STEA*), Izglītības un kultūras ministrija, kā arī Valsts administratīvā aģentūra.

Dānijā 2024. gadā priekšlaicīgi mācības pārtraukušo jauniešu īpatsvars sniedzās virs 10 %. **Lai mazinātu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumu skaitu, Dānijā ir šādi risinājumi**:

➢ *Folkeskole* ir pašvaldības vidējās izglītības iestāde, kurā ir viena gada pirmsskolas klase, deviņus gadus ilga pamatizglītība, kā arī viena gada 10. klase. *Folkeskole* par mācībām nav jāmaksā. Lielākā daļa skolēnu ir

apmierināti ar *Folkeskole*, taču ir arī tādi, kuri izvairās no skolas apmeklēšanas. 2024. gadā tika nolemts īstenot 33 iniciatīvas ar mērķi šīs skolas spēcināt. Daļa šo iniciatīvu paredz praktisko mācību apjoma palielināšanu un mācību iespēju klāsta paplašināšanu, lai ilgtermiņā samazinātu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Šajā nolūkā paredzēts īstenot, piemēram, šādus pasākumus:

- **no 2025./2026. mācību gada *Folkeskole* 8. un 9. klases skolēniem ir iespēja piedalīties jaunā apmācību programmā *Juniormesterlære* jeb tā dēvētajā jaunākā meistara mācekļa praksē.** Tā dod skolēniem iespēju vienu vai divas dienas nedēļā apmeklēt praktiski orientētu kursu, ko organizē, piemēram, vietējais uzņēmums, profesionālās izglītības un apmācības iestāde, *FGU* (sagatavojošā pamatizglītība), un šajās dienās neapmeklēt regulārās *Folkeskole* mācību stundas. Tiek uzskatīts, ka šī iespēja ir īpaši piemērota tiem skolēniem, kuri plāno pēc *Folkeskole* absolvēšanas turpināt apmācības profesionālās izglītības programmā, kā arī tiem, kuri vēlas turpināt mācības citā izglītības iestādē;
- **ik gadu tiek piešķirti 500 miljoni Dānijas kronu (aptuveni 66 950 *euro*) mērķētiem atbalsta pasākumiem tiem skolēniem, kuriem ir grūtības apgūt dāņu valodu un matemātiku.** Par šo līdzekļu izlietojumu atbild skolu vadība. Iniciatīvas mērķgrupa ir aptuveni 10 % skolēnu, kuri saskaras ar izteiktām grūtībām mācībās pamatizglītībā (1. – 9. klase);
- **vairāk praktiskas ievirzes mācību priekšmetu un lielākas izvēles iespējas vidusskolā**, tostarp iespēja izvēlēties mācību priekšmetus ārpus regulāro mācību priekšmetu klāsta;
- **tehnoloģiju pratība kā jauns priekšmets pamatizglītības un vidējās izglītības programmā**;
- **ievērojams resursu apjoms tiek atvēlēts tam, lai uzlabotu profesionālās izglītības iestāžu telpas**, kas paredzētas praktisku priekšmetu apguvei u. tml.

➢ Dānijā vispārējās vidējās izglītības iestādēs triju mēnešu ievadprogrammas ietvaros **katram skolēnam ir obligāta individuāla** izvērtēšanas saruna **ar skolotāju** un, ja nepieciešams, arī ar mācību konsultantu. Šīs sarunas mērķis ir pārliecināties par to, vai izraudzītā izglītības programma atbilst skolēna interesēm, spējām un nākotnes iecerēm. Skolēns var saņemt ieteikumu izvēlēties sev labāk piemērotu mācību programmu. Viens no šīs sarunas mērķiem ir arī priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas mazināšana.

Turklāt divus gadus ilgās pilna laika vispārējās vidējās izglītības programmas *HF* (tās mērķis ir attīstīt jauniešu orientāciju uz dažādām profesionālās darbības jomām un sagatavot viņus turpmākām studijām) ietvaros skolēnu akadēmiskais sniegums tiek vērtēts nepārtraukti un pirmā semestra beigās tiek novērtēts, ciktāl skolēns ir attīstījis savas kompetences dāņu valodā, angļu valodā un matemātikā, kas ir pamats turpmākai mācību priekšmetu izvēlei.

➢ Tā dēvētā **sagatavojošā pamatizglītība** (*FGU*) ir paredzēta jauniešiem līdz 25 gadu vecumam, kuriem vēl nav vidējās izglītības vai kuri ir ceļā uz tās ieguvi, nav nodarbināti un kuriem pēc pamatskolas nepieciešams visaptverošs atbalsts veiksmīgai sava izglītības ceļa veidošanai. *FGU* programmas mērķis ir attīstīt jauniešu individuālās kompetences, sniedzot tiem zināšanas, prasmes un motivējot viņus iegūt vidējo izglītību. Dažkārt jauniešiem nepieciešama akadēmisko zināšanu pilnveide, lai viņi spētu izpildīt uzņemšanai vidējās izglītības iestādē noteiktās prasības, savukārt citiem – individuālo vai sociālo prasmju attīstīšana. *FGU* ietvaros tiek piedāvātas pilna laika mācības ar vismaz 26 stundām nedēļā. Kopumā Dānijā darbojas 27 *FGU* iestādes un 86 ar tām saistītas skolas.

FGU piedāvā ievadkursu un trīs virzienu programmas: vispārējā pamatizglītība (*AGU*), pamatizglītība ražošanas jomā (*PGU*) un pamatizglītība arodizglītībā (*EGU*):

- *FGU* iestāde nodrošina **ievadkursu** mācību uzsākšanas procesā. Ievadkurss paredzēts jauniešiem, kuriem jāpārliecinās par to, vai izraudzītais mācību virziens ir viņiem piemērots. Savukārt tie jaunieši, kuri jau izvēlējušies mācību virzienu, var nekavējoties uzsākt specializētās mācības. Viņiem jāapgūst tikai saīsināts ievadkurss;
- **vispārējā pamatizglītība** (*AGU*) ir paredzēta jauniešiem, kuri vēlas iegūt profesionālo izglītību vai turpināt vidējās izglītības ieguvi. Programmā apvienotas teorētiskās un praktiskās mācības, lai jaunieši pārliecinātos par teorētisko zināšanu lietderīgumu praksē un to saikni ar reālo dzīvi. **Mācību process tiek organizēts projektu ietvaros.** Līdzās ierastajiem mācību priekšmetiem ir arī, piemēram, finanšu pratība, uzņēmējdarbība u. tml. Divas trešdaļas mācību laika tiek veltītas teorētiskajai apmācībai, bet viena trešdaļa – praktiskajām nodarbībām;
- **pamatizglītība ražošanas jomā** (*PGU*) ir paredzēta jauniešiem, kuri mācības vēlas apgūt caur praktisko pieredzi. Programma strukturēta ap konkrētu profesionālo jomu, un mācības tiek organizētas darbnīcu veidā. Mācību saturs ir speciāli izstrādāts *PGU* vajadzībām, divas trešdaļas nodarbību ir praktiskas, un viena trešdaļa – teorētiskas. Papildus profesionālajai ievirzei raksturīgajiem mācību priekšmetiem izglītojamie apgūst arī vispārējos priekšmetus, piemēram, dāņu valodu, matemātiku u. c. Tiek apgūtas arī zināšanas par personīgo finanšu pārvaldību, sadarbības teorija un uzņēmējdarbība. Apmācība tiek īstenota sadarbībā ar darbnīcu un ražošanas vienību. Tādējādi darbnīcās veiktais

praktiskais darbs tiek integrēts vispārējo priekšmetu apguvē un papildus praktiskajai apmācībai ražošana kalpo arī kā didaktisks instruments teorijas apguvei gan profesionālajā jomā, gan vispārējos priekšmetos, piemēram, izglītojamais darbnīcā, būvējot rotaļu mājas, apgūst matemātiku;

- **pamatizglītība profesionālajā jomā** (*EGU*) ir paredzēta jauniešiem, kuri vēlas strādāt praksē uzņēmumā, gūstot konkrētu pieredzi un prasmes, lai sagatavotos nodarbinātībai vai turpmākai profesionālajai apmācībai. *EGU* praktikanti ir darba attiecībās ar uzņēmumu un ir reāls attiecīgā uzņēmuma darbaspēks. Prakses laikā jaunieši apgūst darba tirgum atbilstošas zināšanas un prasmes, kā arī attīsta sadarbības un profesionālās kompetences, kas nodrošina veiksmīgu integrāciju darba tirgū. Prakses vietas atrašanā izglītojamam atbalstu sniedz pašvaldības jaunatnes dienests. Papildus praktiskajai pieredzei piedalās izglītojamais apgūst arī mācībās skolā. *EGU* apmācības divas trešdaļas laika aizņem prakse darbavietā, savukārt vienu trešdaļu – mācības skolā.

➢ Izglītības iestādēm jāinformē pašvaldība par jauniešiem līdz 25 gadu vecumam bez vidējās izglītības brīdī, kad viņi iestājas, pārtrauc vai pabeidz mācības vidējās izglītības iestādē. Ja izglītības iestāde secina, ka jaunietis ir pakļauts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riskam, tā par šo apstākli informē pašvaldību. Šādas informācijas aprites nodrošināšanai izveidotajā sadarbības formātā iesaistās arī Bērnu un izglītības ministrijas padotībā esošās izglītības iestādes un, ja nepieciešams, arī Dānijas Studiju un karjeras atbalsta dienests (*Studievalg Danmark*).

Pašvaldībām ir pienākums **nodrošināt jauniešiem līdz 25 gadu vecumam atbalsta pasākumus pārejai uz vidējo izglītību, tās pabeigšanai vai iesaistei darba tirgū.** Par šo pasākumu koordināciju atbild pašvaldības jaunatnes atbalsta nodaļa, kas arī organizē individuālo izglītības plānu izstrādi, konsultācijas, plānu izpildes uzraudzību, informēšanu un sadarbību ar nodarbinātības centriem. Pašvaldībai jānodrošina viena kontaktpersona tiem jauniešiem, kuri personisku vai sociālu iemeslu dēļ saņem pašvaldības atbalstu. Kontaktpersona uzrauga izglītības plāna īstenošanu un veicina jaunieša iesaisti izglītības sistēmā vai darba tirgū. Atbalsts var ietvert gan pašvaldības pakalpojumu koordināciju, gan praktisku palīdzību ikdienas situācijās, tostarp saziņā ar valsts iestādēm. Kontaktpersonas pakalpojumi pieejami jauniešiem no 8. klases līdz 25 gadu vecumam vai līdz brīdim, kad jaunietis ir iesaistījies izglītības sistēmā vai darba tirgū.

➢ Dānijā vecāko klašu skolēniem ir pieejams papildu atbalsts, ko nodrošina ar Eiropas Sociālā fonda finansējumu izstrādāts digitālais risinājums, kura mērķis ir mazināt priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. *VUC Storstrøm* – izglītības iestāde, kas nodrošina vispārējo un sagatavojošo pieaugušo izglītību, personu ar disleksiju apmācību, vidusskolas mācību priekšmetu apguvi, divu gadu vidusskolas programmu un papildu kursus, – ir ieviesusi jaunu labbūtības lietotni. Šī lietotne ļauj skolēniem anonīmi ziņot par savām grūtībām, izmantojot krāsu emocijzīmes (zaļa–dzeltena–oranža–sarkana). Ja emocijzīmes liecina par paaugstinātu risku, skolotāji vai vienaudži var nekavējoties reaģēt un sazināties ar jaunieti lietotnē. Lietotne papildina līdzšinējos atbalsta pasākumus, tostarp konsultācijas un individuālās pārrunas par mācību apmeklējumu, un nodrošina konfidenciālu un viegli pieejamu saziņas kanālu. Lietotne ir daļa no plašāka projekta "Skolēnu, kuriem draud mācību pārtraukšana, iekļaušana", ko īsteno profesionālās izglītības centrs *Lolland-Falster* (*CELF*).

Igaunijā 2024. gadā vairāk nekā 10 % jauniešu priekšlaicīgi pārtrauca izglītības ieguvi, bet valsts attīstības stratēģijā ir noteikts mērķis – līdz 2035. gadam samazināt priekšlaikus mācības pārtraukušo skolēnu skaitu līdz 8 %.

➢ Lai veicinātu sekmīgu izglītības ieguvi un mazinātu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumu skaitu, **visiem audzēkņiem skolās tiek nodrošināti dažādi atbalsta pasākumi**, tostarp logopēda palīdzība, kā arī psiholoģiskās un mācību konsultācijas. Papildus mācību programmas ietvaros pieejamam atbalstam darbojas 16 reģionālie konsultāciju centri *Rajaleidja*. **Tie nepieciešamības gadījumā jauniešiem sniedz bezmaksas pakalpojumus ārpus skolas. Šo centru galvenā mērķauditorija ir skolu personāls un audzēkņu vecāki.** Šajos centros tiek sniegta psiholoģiskā un sociālpedagoģiskā palīdzība, speciālās izglītības konsultācijas, kā arī logopēda pakalpojumi bērniem un jauniešiem vecumā no 1,5 līdz 18 gadiem. Centri nodrošina arī karjeras konsultācijas jauniešiem līdz 26 gadu vecumam. Konsultāciju laikā speciālisti identificē ar mācībām vai uzvedību saistītās problēmas, kas var kavēt sekmīgu izglītības ieguvi. Pēc tam tiek sniegtas konsultācijas pieaugušajiem, kuri ir saistīti ar attiecīgo audzēkni, par to, kā veicināt viņa attīstību un adaptāciju, organizēt mācīšanos un audzināšanu, kā arī noteikt nepieciešamos ilgtermiņa atbalsta pakalpojumus. Ja konsultāciju laikā tiek secināts, ka piemērota izglītības ceļa nodrošināšanai nepieciešams oficiāls lēmums (piemēram, mācību uzsākšanas skolā atlikšana vai vienkāršotas mācību programmas ieviešana), šādu lēmumu, pamatojoties uz vecāku iesniegumu, pieņem konsultantu komanda, kurā darbojas trīs *Rajaleidja* atbalsta speciālisti.

Savukārt gadījumos, kad skolā vai bērnudārzā rodas tāda situācija, kas traucē normālai mācību norisei, centra krīzes komanda nodrošina attiecīgajai izglītības iestādei krīzes palīdzību. Centra speciālisti konsultē visas iesaistītās puses un sniedz ieteikumus pedagogiem. Skolām, skolotājiem, atbalsta speciālistiem, pašvaldībām, vecākiem u. c. interesentiem pieejami arī dažādi informatīvie materiāli. Minētie centri izstrādā arī dažādas vadlīnijas, lai sniegtu atbalstu pirmsskolas izglītības iestādēm un skolām bērnu izglītības problēmu risināšanai.

➢ 2025./2026. mācību gadā Igaunijā ir uzsākta **izglītības reforma, kas paredz pagarināt obligātās izglītības ieguves vecumu no 17 līdz 18 gadiem.** Tas nozīmē, ka visiem pamatskolas absolventiem ir jāturpina mācības vismaz līdz 18 gadu vecumam vai līdz vidējās vai profesionālās izglītības iegūšanai. Reformas mērķi ir nodrošināt, lai visi jaunieši iegūtu vismaz vidējo vai profesionālo izglītību, tādējādi sagatavojot viņus ienākšanai darba tirgū un patstāvīgai dzīvei, un panākt, lai līdz 2035. gadam:

- 90 % jauniešu vecumā no 20 līdz 24 gadiem iegūtu vidējo izglītību (salīdzinājumā ar 83 % 2022. gadā);
- 18–24 gadus vecu jauniešu ar zemu izglītības līmeni īpatsvars būtu mazāks par 5 %.

Lai reforma tiktu veiksmīgi īstenota, vispārējās un profesionālās izglītības iestādēm ir pienākums piedāvāt konkurētspējīgas un pievilcīgas mācību programmas, kas motivētu jauniešus turpināt izglītības ieguvi pēc pamatskolas absolvēšanas. Īpaša uzmanība jāpievērš priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas mazināšanai, tādēļ savlaicīgi jāsniedz nepieciešamais atbalsts un jāpiedāvā individuāli pielāgoti risinājumi. Būtiska ir skolu un par mācību procesa uzraudzību un nepieciešamā atbalsta nodrošināšanu atbildīgo vietējo pašvaldību cieša sadarbība.

➢ Lai samazinātu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumu skaitu un veicinātu to, ka arvien vairāk skolēnu iegūst vidējo izglītību, no 2025./2026. mācību gada Igaunijā tiek īstenota **profesionālās izglītības reforma**. Tās mērķis ir padarīt profesionālo vidējo izglītību par pievilcīgu un līdzvērtīgu vispārējās vidējās izglītības alternatīvu, vienlaikus nodrošinot jauniešiem iespēju uzsākt studijas augstākās izglītības iestādē un veiksmīgi iekļauties darba tirgū. Noteikts arī konkrēts mērķrādītājs – līdz 2035. gadam profesionālā vidējā izglītība būtu jāizvēlas vismaz 40 % pamatskolas absolventu. Reforma ir vērsta galvenokārt uz to, lai risinātu šādas problēmas:

- nepietiekams vispārējās izglītības satura īpatsvars profesionālajā izglītībā un līdz ar to apgrūtināta iespēja uzsākt studijas augstākās izglītības iestādē. Jaunajā profesionālās vidējās izglītības modelī vispārējās izglītības satura apjoms ir divkāršots;
- profesionālā izglītība nav pietiekami pievilcīga pamatskolas absolventiem;
- nesakritība starp nozaru prognozēm par darbaspēka pieprasījumu un valsts nodrošināto bezmaksas mācību vietu skaitu.

Profesionālās izglītības reformu raksturo šādas iezīmes:

- **jauns profesionālās vidējās izglītības modelis**: tiek ieviestas plašas, nozarēs balstītas programmas, kuru ietvaros izglītojamie sākotnēji apgūst nozares pamatus, bet specializāciju izvēlas un padziļināti apgūst vēlākajos mācību gados;
- **vispārējās izglītības satura apjoma palielināšana**: mācību ilgums ir pagarināts no trim līdz četriem gadiem. Turklāt pirmajā semestrī visās mācību programmās ir integrēta ievaddaļa, kas ļauj izglītojamiem attīstīt mūžizglītībai un sabiedriskajai dzīvei nepieciešamās kompetences un prasmes, kuras būs noderīgas turpmākajā dzīvē un izglītības ieguves procesā;
- **programmu sasaiste ar nozaru prognozēm par darbaspēka nepieciešamību**: profesionālās izglītības iestādēm tiek noteikts tajās uzņemamo jauniešu skaits, kas atbilst darba tirgus vajadzībām;
- **jauns finansēšanas modelis**: līdztekus apmaksātās profesionālās izglītības regulējuma pilnveidei ir atjaunināti arī profesionālās izglītības iestāžu finansēšanas nosacījumi un izstrādāts jauns finansēšanas modelis. Tā mērķis ir novirzīt lielāku daļu budžeta līdzekļu obligātā mācību vecuma jauniešu izglītošanai tādās specialitātēs, kuras atbilst darba tirgus vajadzībām. Vienlaikus ir paaugstināts arī profesionālās izglītības pedagogu atalgojums, lai nodrošinātu vienlīdzīgu attieksmi pret profesionālās izglītības iestāžu pedagogiem un vispārējās izglītības iestāžu pedagogiem;
- **izglītības centru izveide**: plānots apvienot atsevišķas profesionālās izglītības iestādes un vidusskolas kopīgos centros, lai nodrošinātu resursu (tostarp cilvēkresursu un infrastruktūras) koplietošanu, kā arī dotu jauniešiem daudzveidīgākas mācību iespējas katrā Igaunijas apriņķī. Šajos centros būs iespējams iegūt gan profesionālo izglītību, gan vispārējo vidējo izglītību, iegūt izglītību neklātienē, kā arī iesaistīties pieaugušo tālākizglītības programmās. Plānots, ka pirmie izglītības centri sāks darbu 2026./2027. mācību gadā;
- **jaunu četrgadīgu profesionālās izglītības programmu ieviešana**: tiek piedāvātas programmas tādās jomās kā būvniecība, pārtikas tehnoloģijas, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, uzņēmējdarbība u. c., nodrošinot gan

profesionālo prasmju, gan vispārējo kompetenču apguvi. Profesionālā izglītība tiek sniegta bez maksas tiem izglītojamiem, kuri uzsāk mācības pēc pamatizglītības iegūšanas. Savukārt mācību maksa var tikt piemērota pieaugušajiem, kuri jau ir ieguvuši tāda paša vai augstāka līmeņa izglītību, kā arī tiem, kuri mācības pārtraukuši vairākkārt.

- Igaunijā visās vietējās pašvaldībās ir ieviesta **jauniešu garantijas atbalsta sistēma** (*Noortegarantii tugisüsteem*) ar mērķi atkārtoti iesaistīt izglītības sistēmā tos jauniešus, kuri mācības ir pārtraukuši priekšlaicīgi. Sistēmas ietvaros katra pašvaldība 16–29 gadus veciem jauniešiem, kuri nemācās, nestrādā vai neapgūst arodu, piedāvā palīdzību piemērotu studiju, darba vai citu attīstības iespēju izvēlei. Pakalpojums tiek organizēts tā, lai jaunieši saņemtu palīdzību sev ērtā veidā un laikā.

Pakalpojumu ikdienā nodrošina jauniešu labklājības speciālists, kurš gan sniedz individuālu atbalstu jauniešiem, gan koordinē iesaistīto institūciju sadarbību. Speciālists apzina reģionā pieejamos atbalsta resursus un organizē sadarbību ar izglītības, sociālās jomas, veselības aprūpes, nodarbinātības un tiesībaizsardzības iestādēm, kā arī citiem pakalpojumu sniedzējiem. Speciālists veic arī informatīvo darbu, iepazīstinot jauniešus ar nodarbinātības un pašpilnveides iespējām. Tāpat speciālists palīdz jaunietim sazināties ar attiecīgajām iestādēm un uzņēmumiem un pēc tam, kad jaunietis sasniedzis viņam izvirzītos mērķus, uztur ar viņu kontaktu vismaz sešus mēnešus. Katram jaunietim tiek izstrādāts individuāls rīcības plāns, kura īstenošanu speciālists pārrauga visu atbalsta sniegšanas laiku.

Sociālās apdrošināšanas pārvalde organizē un koordinē pakalpojuma nodrošināšanu valsts līmenī, sniedzot vietējām pašvaldībām vadlīnijas, apmācību un citu nepieciešamo atbalstu.

Izmantojot IT sistēmu, valsts reģistros tiek veikts pieprasījums un pašvaldība saņem sarakstu, kurā iekļauti tie attiecīgajā reģionā dzīvojošie 16 līdz 26 gadus vecie jaunieši, kuri atbilst visiem šādiem nosacījumiem:

- nemācās;
- nestrādā;
- nav zaudējis darbspējas vismaz par 80 %;
- nav reģistrēts kā bezdarbnieks;
- nesaņem nodarbinātības atbalsta pakalpojumu;
- neveic uzņēmējdarbību;
- neatrodas alternatīvajā vai militārajā dienestā;
- neizcieš brīvības atņemšanas sodu vai neatrodas pirmstiesas apcietinājumā;
- nesaņem atlīdzību par bērna, kas jaunāks par pusotru gadu, audzināšanu.

- Akcentējot to, ka droša un iekļaujoša skolas vide palīdz novērst priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku, Igaunijā tiek īstenota, piemēram, tāda iniciatīva kā *KiVa* – no Somijas pārņemta pret iebiedēšanu vērsta programma. 2024. gadā šo programmu izmantoja aptuveni ceturtā daļa Igaunijas vispārizglītojošo skolu.

Atsauce

Ja nav norādīts citādi, informācijas avots ir Eiropas valstu nacionālo parlamentu sagatavotās atbildes uz Eiropas Parlamentārās pētniecības un dokumentācijas centra (*ECPRD*) platformā šā apskata izstrādes vajadzībām publicēto informācijas pieprasījumu Nr. 6100 *Information on Action Frameworks to Address Early School Leaving in Lower and Upper Secondary Education*.

Darba noformējumā izmantoti attēli no tīmekļvietnes https://freeflagicons.com/ un https://www.napkin.ai/.

Pārpublicēšanas, citēšanas vai citādas izmantošanas gadījumā atsauce uz apskatu, tā autori un Latvijas Republikas Saeimu ir obligāta. Nekomerciālos nolūkos apskatu drīkst pārpublicēt vai citādi izmantot bez īpašas saskaņošanas ar Latvijas Republikas Saeimu un autori.

Atsaucoties uz apskatu, izmantojama šāda norāde:
Zakare, I., 2026. *Pasākumi jauniešu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas novēršanai pamatskolā un vidusskolā: atsevišķu Eiropas Savienības dalībvalstu pieredze.* Apskats. Rīga, Latvija: Latvijas Republikas Saeimas Analītiskais dienests.

Apskats ietver saites uz ārējām vietnēm, un pastāv iespējamība, ka tās ar laiku vairs nefunkcionēs. Latvijas Republikas Saeima un autore neuzņemas atbildību par ārējo uzturētāju nodrošinātām tīmekļvietnēm.

Latvijas Republikas Saeima un apskata autore neuzņemas atbildību par apskatā iekļautās informācijas turpmāku izmantošanu un tās sekām.

Apskats neatspoguļo Latvijas Republikas Saeimas kā likumdevēja viedokli.

Visas mantiskās tiesības uz apskatu pieder Latvijas Republikas Saeimai.

ISBN 978-9934-658-04-4